

#47

LAKNER László

LAKNER LÁSZLÓ (1936)

Metamorfózis - egyszer, aztán, később / Várakozók (Példázat) |
Metamorphosis - once, then later / Waiters (Parable), 1964-1967

Olaj, vászon fán | Oil, canvas on wood, 192x242 cm
Jelezve jobbra lent | Signed bottom right: Lakner 964-967

Kezdő ár | Starting price: 22 000 000 Ft / 65 672 EUR
Becsérték: 35 000 000 - 55 000 000 Ft
Estimated value: 104 478 - 164 179 EUR

Túlzás nélkül állítható, hogy a *Metamorfózis* - *egyszer, aztán, később* / *Várakozók* (Példázat) című festmény nemcsak Lakner László magyarországi munkásságának egyik kiemelkedő alkotása, hanem az egész korszak művészetében is rendkívüli jelentőséggel bír.

A mű bár nem szerepelhetett Lakner 2004-2005-ben rendezett retrospektív kiállításán a budapesti Ludwig Múzeumban¹

(mivel a szervezők nem tudtak hollétééről), a tárlat címe mégis erre az alkotásra utal. A közeli barát és pályatárs, Major János egy visszatekintő interjúban a műre Lakner egyik legjobb festményeként hivatkozott,² és maga a művész is az akkori időszakának „*legnagyobb festői vállalkozásaként*” emlékezett vissza rá.³ A *Metamorfózis* a szó szoros értelmében is az 1960-as évek legnagyobb léptékű Lakner-festményei közé tartozik.

KIÁLLÍTVA | EXHIBITED:

- | Stúdió 67. A Fiatal Képzőművészek Stúdiója kiállítása. Ernst Múzeum, Budapest, 1967. április 29. - május 21.
- | Kulturális Kapcsolatok Intézete, Budapest, 1969
- | Ludwig Goes Pop + The East Side Story. Ludwig Múzeum - Kortárs Művészeti Múzeum, Budapest, 2015. október 9. - 2016. január 3.

A képet először 1967-ben, a Fiatal Képzőművészek Stúdiójának kiállításán mutatták be az Ernst Múzeumban, a középű terem főfalán (a szürrealista festők között), ahol Sinkovits Péter visszaemlékezése szerint heves indulatokat váltott ki.⁴ Ez a kiállítások kritikai visszhangjából is kiténik: a *Stúdió 67*-ről megjelent szinte összes cikk kiemelte Lakner festményét. A két legfontosabb kritika - számos tekintetben eltérő álláspontot képviselő -

1. Lakner László: DOMA portré (Előtanulmány a Metamorfózishoz), 1965
fotó: Sulyok Miklós

1 Lakner László: *Metamorfózis*, Ludwig Múzeum - Kortárs Művészeti Múzeum, Budapest, 2004. november 04. - 2005. január 30.

2 Hajdu István: Önnéző. Hajdu István beszélgetése Major Jánossal, *Balkon*, 2009/11-12, 9.

3 Varga Marina: Kísérleti helyzetek. Nyomkövetés Lakner Lászlóval: pop art, fotorealizmus és koncept, *Műértő*, 2015. június, 11.

4 Sinkovits Péter: Kronológia, in: „Iparterv” 68-80. Kiállítás az Iparterv dísztermében, (Beke László-Sinkovits Péter - Hegyi Lóránd szerk.), Budapest, 1980, 3.

2. Hugo von Hoffmannsthal
A megvesztegethetetlen című darabjának
színpadi terve, mely Lakner László
Metamorfózis című műve alapján készült.
Bemutató: 2003. október 25-én,
a Burgtheater in Wienben

3. A színpadi díszlet előállításának folyamata

4. Jelenet Hugo von Hoffmannsthal
A megvesztegethetetlen című darabjának
1. felvonásából

szerzője, Rózsa Gyula (*Népszabadság*) és Pernecky Géza (*Magyar Nemzet*) egyaránt a kiállítás kiemelkedő alkotásaként méltatta a képet,⁵ bár akadtak elsősorban nem szakmai, hanem politikai indíttatású bíráló hangok is – például a *Magyar Ifjúságban* –, amelyek a „cinikusként” és „destruktív magatartásúként” megbélyegzett festményen a „szocialista társadalom fejlődése” iránti „elhivatottságot” kérték számon.⁶ A különböző színvonalú és előjelű kritikák kitüntett figyelme önmagában is arra utal, hogy Lakner festménye kiemelkedett az 1967-es Stúdió-kiállítás mezőnyéből, amelyben – a szabadabb szellemiségű 1966-os Stúdió-kiállítással szemben – alig-alig jelenhettek meg kísérletező hangok: Lakner festménye volt az egyik nagy kivétel.

A mű eredetileg *Várakozók (Példázat)* címen szerepelt a tárlaton, a *Metamorfózis* címet a művész később adta az alkotásnak, ám jelenleg ezt a címváltozatot használja, és ezen a címen szerepelt a mű a Ludwig Múzeum *Ludwig Goes Pop + The East Side Story* című kiállításán 2015-ben.⁷ Ekkor – majdnem ötven évvel első

bemutatása után – jelent meg a mű másodszor tárlaton, és ezúttal is kiemelt figyelemben részesült: a tárlat egyik nagy újrafelfedezése és szenzációja volt, a visszhangokban, reflexiókban, kritikákban konszenzus alakult ki a mű korszakos jelentőségét illetően.⁸

A *Metamorfózis* Lakner hatvanas évekbeli alkotói periódusának kiemelkedő darabja, amely egy folyamat kicsúcsosodásaként is értelmezhető. A művész 1963-64 körül fokozatosan távolodott el a szürrealista stílustól és festészettechnikától, és egyre dominánsabbá vált művészetében egy montázszerű struktúrára épülő figurális festészeti nyelv, amely a neo-dadaizmus, illetve az – amerikai és brit – pop art tendenciáival is párhuzamba állítható. Mindemellett olyan alkotók is inspirálták ebben az időszakban Lakner, mint a később Londoni Iskolaként ismertté vált művészkör alakjai, köztük is különösképpen Francis Bacon.

A művészt ekkoriban a fotomontázsok és a filmi montázsok festészeti átültetésének kérdése is foglalkoztatta.

A *Metamorfózis* több képtáblából áll. Akár Lakner számos korabeli alkotása, ez a mű is egy motívum (egy figura) variált ismétlésére épül. A képsor balról jobbra haladó mozgás szekvenciaként olvasható le, és mindezt a figurák alatti feliratok is nyomtatékosítják (egyszer, aztán, később). A szekvencia egy kísérteties, fenyegető alak átalakulásának (metamorfózisának) fázisait mutatja be: a tigrisfejű figura gúnyosan mosolygó, hétköznapi emberalakká változik, ám megőrzi állatias karakterét.

Az összetett kompozícióról Szabadi Judit a következőket írta 1970-ben:
a „kép mozgalmas és harsány; hármasszószerű képmezőjén mindannyiszor egy fiatal férfi tér vissza élénk gesztusokkal, drámai fényárnyékba burkolva. Az agresszív csendéleti elemek, a megmozgatott képsíkok, a félhomályba vesző, de heves lendületű háttéri cselekmények, valamint az itt-ott kiugró betűk és számok mozgóképszerűen teszik jelenlővé és mulandóvá az időt és az idővel együtt az embert.”⁹

5 Pernecky Géza: Stúdió 67. Fiatalok kiállítása az Ernst Múzeumban, *Magyar Nemzet*, 1967. május 17.; Rózsa Gyula: Stúdió 67. Fiatal képzőművészek tárlata az „Ernstben”, *Népszabadság*, 1967. május 16.
6 Ujvári Béla: Stúdió 67. Fiatal Képzőművészek Stúdiójának kiállítása, *Magyar Ifjúság*, 1967. május 20.; hasonló szemléletben írt Lakner művéről Föthy János a *Művészetben* megjelent cikkében: Föthy János: Stúdió 67.

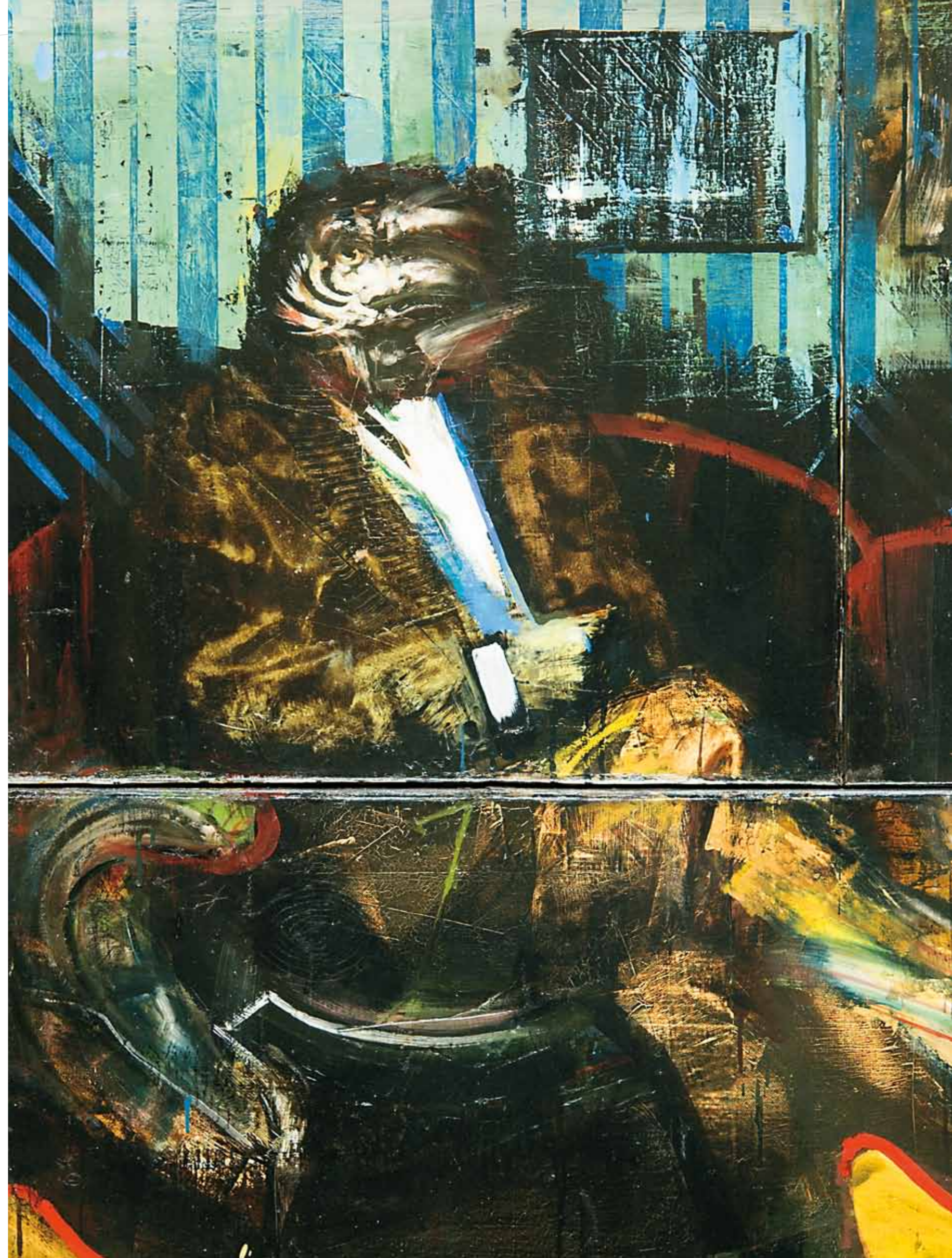
Képzőművész fiatalágunk seregszemléje, *Művészet*, 1967. október, VIII/10, 42-43.

7 Egészen pontosan: *Metamorfózis – egyszer, aztán, később* címen. (A továbbiakban az egyszerűbb, a művész által leggyakrabban alkalmazott *Metamorfózis* címváltozatot használom.)

8 P. Szűcs Julianna: Kár, *Artmagazin*, 2015/9, 13.; Birkás Ákos: Örömeze, macskazene. Egy festő jegyzetei a Ludwig

Múzeum / Kortárs Művészeti Múzeum pop-art kiállítása kapcsán, *Artmagazin*, 2015/10, 10-16.; Barnás Ferenc: Egyszer aztán később, *Könyves Magazin*, 2015. tél online közlés: https://konyves.blog.hu/2016/02/26/egy_kiallitas_kepe_barnas_ferenc_egyszer_aztan_kesobb

9 Szabadi 1970, i.m., 119. (kiemelés: FD)

A triptichonszerű elrendezés, az ülő figura beállítása, az arcok expresszív torzulásai mind Francis Bacon triptichonszerű kompozícióit idézik. Lakner a hatvanas években, a mű alkotásának idején egyszer úgy fogalmazott, hogy „nem én vagyok a kor Rembrandtja, hanem Bacon”,¹⁰ és mindez a mű értelmezése szempontjából is kulcsfontosságú. Lakner 1963-64-től kezdődően következetesen idézte művein Rembrandtot. A holland mester sötétbarna, olajzöld tónusai, az árnyékból felvillanó emberalakjai egy történelmi helyzet, egy emberi állapot metaforáiként jelentek meg Lakner festményein. A *Metamorfózis*on Lakner „korunk Rembrandtjaként” idézi meg Bacont, akinek állatias, fenyegető figurái szintén egy társadalmi helyzet metaforáivá válnak. A maszkyszerűen groteszk, gúnyosan mosolygó emberarc egyszerre idézi Francis Bacon festményeinek destruált fejmotívumait és Rembrandt kölni „nevető önarcképének”¹¹ mosolyát.

A *Metamorfózis*on Lakner több évig dolgozott: az évek során több olyan festményt is alkotott, amelyek a kompozícióval szorosan összefüggenek. Ezek közé tartozik a *DOMA portré* (1965),¹² amely egy torz emberarc lebomlásának, illetve „újraépülésének” folyamatát mutatja be, valamint a korszak egyik főműve, az *Engedelmesen* (1966), amelyen a *Metamorfózis* mosolygó emberalakja köszön vissza. Az *Engedelmesen* szintén filmszerű logikát követ: a figura ezúttal kétszer jelenik meg, zsákkal letakart fejével, illetve gúnyos, fölényes mosolyra nyíló szájjal. Amint azt a cím is sejteti, az *Engedelmesen* politikai-társadalmi üzenetet is hordoz. A művész erre egy későbbi nyilatkozatában is utalt: „...rejtett aktualitású képem, a magyarországi, akkori »gulyás-szocializmus«, a »nagy barátot« vakon követő, de azért nyugatra is kacsingató elvtársak

5. Francis Bacon: Ülő figura, 1961
Tate, London

6. John Heartfield: Az SPD krízis-ülése, fotómontázs

7. Rembrandt Harmenszoon van Rijn: Önarckép, 1668 körül
Wallraf-Richartz-Museum, Köln

világának szimbolikájával”.¹³ A hivatalnokszerű, öltönyös alak az „engedelmes elvtársak” kíméletlen portréjaként, egy társadalmi helyzet látleleteként is értelmezhető.

A *Metamorfózist* Lakner az *Engedelmesen*nel párhuzamosan festette: a mű ugyanannak a motívumnak és kérdésfelvetésnek egy komplexebb, polifonikusabb karakterű megfogalmazása. Az átváltozás motívuma összefüggésbe hozható Franz Kafka *Átváltozás* című elbeszéléssel (amely Lakneret jelentősen inspirált ezekben az években), ám éppúgy párhuzamba állítható a szürrealizmus megannyi „metamorf” ember/állat alakjával. Ilyen René Magritte a *Minotaure* címlapjára tervezett kompozíciója, amelyen az emberalak fejét állatkoponya helyettesíti.¹⁴ Lakner 1961-ben maga is készített egy nyíltan Magritte-ra utaló festett portré-montázst, amelyen a fej helyén egy kagyló jelenik meg.¹⁵ Az állatfej és embertest szürrealista képzettársítása feltűnik Max Ernst Lakner számára fontos kollázs-regényében, az *Une semaine de bonté*-ben (1934) is: a *Metamorfózis* közvetlen előképeinek tűnnek azok az alakok, melyeken Ernst a férfitestekre vadállatfejeket, tán épp tigrisfejeket kollázsol.

Ezeknél is közelebb áll azonban Lakner tigrisfej-motívumához egy másik mű, egy valódi fotómontázs, John Heartfield *Zum Krisen-Parteitag der SPD* (1931) című alkotása.¹⁶ Egy fehér inget és fekete zakót viselő, nyakkendő figurának a fejére Heartfield egy tigrisfejet montírozott: a kompozíció központi motívuma szinte tökéletesen megegyezik Lakner pszeudo-montázsával – a tigrisfej jobban emlékeztet a bal oldali figura fogait mutató, bajszos fejére, ám átmenetisége, a tigrisfotó mögött felsejülő emberalak, a középső alak

fejével kapcsolja össze. Heartfield antifasiszta szellemiségű montázsain rendszeresen visszatérnek az egyszerre rémületes és komikus képzettársítások, amelyek szatirikusan reflektálnak társadalmi-politikai problémákra, torzulásokra.

A tigrisfej kapcsán a művész maga egy másik lehetséges inspirációs forrásra is utalt, Alfred Hitchcock *Az ember, aki túl sokat tudott* (1956) című filmjének arra a jelenetére, amikor egy ember beleteszi a kezét egy kitömött tigrisfejbe. A *Metamorfózis* az életmű azon képei közé tartozik, amelyekkel kapcsolatban Lakner a *vizionárius* jelzőt használja. A festményeken horrorisztikus rémképek, víziók, álomszerű, mégis realiztikus jelenetek láthatók, amelyeket egyaránt inspiráltak a hitchcocki horrorfilmek és E. A. Poe vagy Franz Kafka elbeszélései, tágabban pedig Francisco de Goyától a szürrealistákon át Francis Baconig ívelő expresszív festészeti tradícióhoz is köthetők.

A *Metamorfózis* ennyiben emlékképek, stílári és motívikus előképek sajátos montázsja, amely egyaránt magában hordozza a brit pop art vonásait (geometrikus sávstruktúra, formázott vászon, tipografikus reminszenciák), a Francis Bacon-i festészet expresszivitását, vizionárius jellegét, „filmszerűen” narratív karakterét, mint ahogyan felidéz a szürrealista festészet és a fotómontázsok szabad asszociációkra, képzettársításokra épülő kompozícióit is.

A mű ugyanakkor nem pusztán stílusok, motívumok sajátos montázsaként, hanem, amint erre a mű eredeti címe is utal, „példázatként” is értelmezhető. Erre a művész egy 2015-ös nyilatkozatában is utalt: „Nálam a »pop« valóban egy »nem pop« festővel, Francis Baconnel kezdődött. A legjobb példája ennek

a *Metamorfózis* című kép 1964-67-ből, egy példázat a generációm alapélményéről '45 és '56 után: a tegnapi tigrisek bárányá, ártatlan polgárokká asszimilálódásáról.”¹⁸

A *Metamorfózis* nem pusztán stílusok, motívumok, formák átalakulását mutatja be, hanem történelmi tapasztalatokra, politikai és morális dilemmákra is reflektál. Azt vizsgálja, miképpen hat a „puha” diktatúra a kiszolgáltatott egyénre, és ennyiben mély rokonság fűzi John Heartfield politikai témákat bemutató montázsaihoz. A festményen ugyan a pop art-ra, a szürrealizmusra, a Londoni Iskolára jellemző technikai megoldások, motívumok, formák is megjelennek, a mű mégis elsősorban arra a társadalmi-politikai közegre reflektál, amelyben keletkezett. Akárcsak az *Engedelmesen*, a *Metamorfózis* is az engedelmesesség morális dimenzióira, az egyén felelősségére, a változó rendszereknek való megfelelés és alkalmazkodás dilemmáira kérdez rá, a szubjektum formálódását történelmi-történelmi perspektívából láttatja. Találón nevezte Lakner hatvanas évekbéli műveit egyfajta „történelmi pop artnak”,¹⁹ amelyeken gyakran térnek vissza kiszolgáltatott, halálra ítélt, enigmatikus, anonim emberalakok. Lakner ekkori művei ugyanakkor nem pusztán egy korra és egy történelmi helyzetre, hanem az emberi egzisztencia időtlen kérdéseire is reflektálnak – a „példázatok” napjainkban éppúgy aktuálisak, mint készülékük idején. A *Metamorfózis* / *Várakozók (Példázat)* nemcsak a lakneri életmű, hanem a korszak magyar festészetének is kiemelkedő, emblemikus alkotása.

FEHÉR DÁVID

10 Idézi: Szabadi Judit: Lakner László festészete, in: *Képzőművészeti almanach 2.*, Szabadi Judit szerk., Corvina, Budapest, 1970, 118-119.
11 Rembrandt Harmenszoon van Rijn: *Önarckép*, 1668 k., olaj, vászon, 82,5 x 65 cm, Wallraf-Richartz-Museum, Köln
12 A címadás az ábrázolt arc és Domanovszky Endre vonásai között mutatkozó hasonlóságra utal.
13 Lakner írásos közlését idézi: Brendel János: *Lakner László budapesti munkássága. 1959-1973*, Új Művészet Kiadó - Niessen Buch- und Offsetdruckerei GmbH art print publishers, Budapest-Essen, 2000, 42.
14 René Magritte: *Terv a „Minotaure” Nr. 10* 1937 címlapjához, 1937, gouache, papír, 315 x 244 mm
15 Lakner László: *Homunculus*, 1961, vegyes technika, karton, 40 x 35,5 cm
16 John Heartfield: *Zum Krisen-Parteitag der SPD*, fotómontázs, papír, 38 x 27 cm, megjelent: *Arbeiter-Illustrierte-Zeitung (AIZ)*, Berlin), Nr. 24, 1931, 477. old; ugyan nem bizonyítható, hogy Lakner ismerte ezt a művet, de több mint valószínű, hiszen épp a *Metamorfózis* készülésének idején Budapesten az Ernst Múzeumban jelentős Heartfield kiállítást rendeztek (*Még mindig... John Heartfield kiállítása*, Ernst Múzeum, Budapest, 1965. június 12. - július 4.).
17 A művész szóbeli közlése a szerzőnek, Berlin, 2014
18 Varga Marina 2015, i.m., 11.
19 Varga Marina 2015, i.m., uo.